

aspectual diagnostics: its provision reveals a whole spectrum of aspect features for a verbal lexeme and also the finest shades of its aspectual specification.

Originality. *Aspectual studies being generally orientated in an objectivist way, together with the immediate consideration of the aspect influencing the grammatically specified lexical phenomena, like the aspectual regarded verbal classes, are new to the Ukrainian lingual studies, though quite natural in the process of investigating formal grammatical and functioning grammatical traits of the Ukrainian verbal aspect.*

Conclusion. *Complex considering for the aspectual semantics stratification based on the objectivist approach draws perspectives for the aspect and aspectual features to be fully analyzed.*

Key words: *aspect; aspectuality; aspectuality class; perfective; imperfective; eventive; terminative; activitive; stative; relative; aspectual partnership.*

Надійшла до редакції 19.11.2015

Прийнято до друку 14.12.2015

УДК 811.161.2'367

ШИТИК Людмила Володимирівна,
доктор філологічних наук, доцент кафедри
українського мовознавства і прикладної лінгвістики
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького
e-mail: l_shytyk@ukr.net

СИНКРЕТИЧНІ АТРИБУТИВНО-ОБСТАВИННІ СКЛАДНОПІДРЯДНІ РЕЧЕННЯ

Статтю присвячено дослідженню атрибутивно-обставинних складнопідрядних речень як репрезентантів формально-значеннєвого синкретизму. Описано їхні структурно-семантичні особливості, проаналізовано різновиди, з'ясовано чинники, що зумовлюють синкретизм, умотивовано логічність їх кваліфікації як синкретичних утворень. Виокремлено й проаналізовано такі різновиди синкретичних складнопідрядних речень: атрибутивно-цільові, атрибутивно-цільово-кількісні, атрибутивно-цільово-причинні, атрибутивно-кількісно-наслідкові, атрибутивно-наслідкові, атрибутивно-порівняльні, атрибутивно-порівняльно-кількісні, атрибутивно-часові, атрибутивно-часово-умовні.

Ключові слова: *синкретизм, формально-синтаксичний тип, формально-семантичний тип, семантико-синтаксичний тип синкретичних складнопідрядних речень, формально-значеннєвий синкретизм, синкретичні атрибутивно-об'єктні складнопідрядні речення.*

Постановка проблеми. Складнопідрядним реченням властивий синкретизм форми, змісту та синкретизм форми і змісту водночас. На цій підставі логічно диференціювати типи, підтипи та різновиди синкретичних складнопідрядних речень. Формально-синтаксичний тип маркований синкретизмом форми, що властивий конструкціям з ознаками нерозчленованої і розчленованої структури, у яких по-різному синтезовано їхні формальні особливості: найчастіше повна співвіднесеність предикативних частин, характерна для речень розчленованої структури, спричинює не обов'язковість підрядної частини й відносну самостійність головної, тоді як сполучні засоби – асемантичні сполучники та сполучні слова – є типовими для речень нерозчленованої структури. Можливі інші комбінації формальних ознак, зокрема структурно-семантичний паралелізм предикативних частин, їхня взаємозумовленість, передбачуваність, наявність семантичного сполучника тощо.

Семантико-синтаксичний тип синкретичних складнопідрядних речень маркований синкретизмом змісту, суть якого полягає в поєднанні семантико-синтаксичних відношень

складнопідрядних у межах одного структурного різновиду – розчленованої або нерозчленованої структури.

Складнопідрядні речення формально-семантичного типу репрезентують синкретизм форми і змісту. У них синтезовано семантико-синтаксичні відношення складних речень різних структурних типів, а також їхні формальні особливості (підрядна частина пояснює слово в головній частині – іменник, дієслово, прислівник, займенник тощо – і водночас головну частину загалом, а тому співвіднесеність предикативних частин є повною або неповною залежно від виражених семантико-синтаксичних відношень). Специфічною рисою цих синкретичних утворень є те, що в одному реченні поєднано обставинне значення (одне або кілька) з атрибутивним, об'єктним чи із семантичними відтінками займенниково-співвідносних речень. Такі синкретичні конструкції потребують поглибленого аналізу й опису їхніх типологічних характеристик.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Синкретичні складнопідрядні речення перебували в полі наукових зацікавлень багатьох лінгвістів. Широкий спектр їх дослідження представлено в працях В. В. Бабайцевої [1; 2]. Складні конструкції з атрибутивно-з'ясувальним та атрибутивно-просторовим значенням були об'єктом вивчення в дисертації В. Г. Зарицької [3]. Зауваги про додаткові значеннєві відтінки в семантичних типах складних речень висловлено в нормативних граматиках і посібниках [4; 5; 6; 7; 8; 9 та ін.]. Загальну характеристику явищ синкретизму в сфері складнопідрядних речень запропонувала Р. О. Христіанінова [10].

Мета статті полягає в комплексному аналізі синкретичних атрибутивно-обставинних складнопідрядних речень, що репрезентують формально-значеннєвий синкретизм. Досягненню задекларованої мети сприятиме реалізація таких **завдань**: описати специфіку синкретичних атрибутивно-обставинних складнопідрядних речень, проаналізувати їхні різновиди, умотивувати логічність їх кваліфікації як синкретичних утворень.

Виклад основного матеріалу дослідження. У складнопідрядних присубстантивно-означальних реченнях основними є однібічні атрибутивні семантико-синтаксичні відношення, виражені підрядною частиною. Проте нерідко на них накладаються додаткові значення, що спричинено переважно специфікою сполучних засобів, лексичним наповненням предикативних частин, подвійними синтаксичними зв'язками, синкретичним категорійним значенням опорного слова головної частини. К. Ф. Шульжук наголошує, що в одних випадках підрядна частина виражає власне-атрибутивні відношення, в інших – з'являються додаткові семантичні відтінки, зокрема місця, часу, порівняння, наслідку тощо [9, с. 270]. Залежно від цих конкретних обставинних відтінків сформовано кілька різновидів складнопідрядних речень, для яких характерний формальний і значеннєвий синкретизм.

Конструкції, у яких синтезовано атрибутивне та обставинне семантико-синтаксичні відношення, марковані синкретизмом форми і змісту. У таких структурах атрибутивне значення ускладнене відтінками причини, мети, порівняння, наслідку, міри і ступеня, часу, умови тощо, засоби вираження яких формуються на основі атрибутивних відношень.

Поширені в українській мові **атрибутивно-цільові** складнопідрядні речення, синкретизм яких спричинений передусім лексико-граматичними особливостями опорного слова головної частини, лексичним наповненням підрядної частини, специфікою сполучного засобу, напр.: *Почувалося, що цей «Неузбек» не мав аж ніякісінького матеріалу,* ^{якого? для чого?} **щоб** ствердити свою думку (Іван Ле) – пор. **T₁**: ...матеріалу, призначеного для того, щоб ствердити свою думку; **T₂**: ...матеріалу для ствердження своєї думки; *А в часи моєї юності не міг знайти собі товариша,* ^{якого? для чого?} **щоб** прийти сюди (Є. Кононенко); ...*отож Кипріяну Мотовилу довелося винайти свої способи,* ^{які? для чого?} **щоб** не тільки тих учителів знайти, а й у довір'я і науку ту сокровенну пізнати... (В. Шевчук); ...і Дмитро знову мав би шанс швидко врятувати ситуацію, але в цьому домі немає елементарних **інструментів,** ^{яких? для чого?} **щоб** наново почепити вішалку (Є. Кононенко).

Речення *Я ж використав із якою метою? нагоду, яку? щоб записати все, що зі мною діялося...* (В. Шевчук) демонструє ще один чинник, що зумовлює синкретизм форми і змісту, – подвійні синтаксичні зв'язки, тобто залежність підрядної частини від опорного слова *нагоду* та від головної частини загалом.

Синкретичне категорійне значення стрижневого компонента – віддієслівного іменника – прогнозує можливість атрибутивного та цільового поширювача в реченні *Вона вмовкла, але Мухтаров чекав і був певен, що то тільки зупинка, яка? із якою метою? щоб передихнути* (Іван Ле) – пор. **Т.:** *...зупинитися, щоб передихнути*. Сполучникові *щоб* у головній частині може відповідати вказівне слово такий, що функціює в ролі означення до опорного іменника, напр.: *Я хочу збудувати собі таку сім'ю, яку? із якою метою? щоб вона відповідала своєму природньому призначенню, а не приписам моралі й законів* (С. Процюк). Б. М. Кулик кваліфікує такі конструкції як складнопідрядні означальні з відтінком мети або призначення [6, с. 212].

У реченні *Господи, дай мені сили, якої? із якою метою? скільки? щоб впоратися з тим, що я можу зробити; дай навіщо? мені мужність, яку? щоби примиритися з тим, чого я не можу зробити, і дай навіщо? мені мудрість, яку? щоби відрізнити одне від другого* (Східна мудрість, упорядник Л. П. Олексієнко), крім атрибутивного й цільового значень, перша підрядна частина має ще й значення міри та ступеня, тобто в ній реалізовані **атрибутивно-цільово-кількісні** семантико-синтаксичні відношення, що підтверджують такі трансформації: пор. **Т₁:** *Господи, дай мені стільки сили, щоб впоратися з тим, що я можу зробити; Т₂:* *Господи, дай мені сили, потрібної для того, щоб впоратися з тим, що я можу зробити*.

Часто на атрибутивно-цільове значення нашаровується причинове, унаслідок чого формується **атрибутивно-цільово-причинове** відношення, напр.: *Він озирався, вишукував із якою метою? чому? засобів, яких? для чого? щоб спинити гамір* (Іван Ле); *Дозволяє навіщо? чому? змістові прибрати достойної форми, якої? щоб не соромитися потертої сумочки, старомодної сукні, стоптаних каблуків* (Л. Романчук).

Атрибутивно-кількісно-наслідкові складнопідрядні речення поєднують значення наслідку, зумовлене ступенем вияву ознаки означуваного предмета чи явища, напр.: *Будівництво набрало вже таких розмірів і темпів, яких? якою мірою? що всякі там [...] сердечні справи [...] стають чинником шкідництва* (Іван Ле); *Залізник стукнув кулаком по столі з такою силою, якою? якою мірою? що важкі його ніжки заскрипіли й похитнулися* (М. Старицький); *Козацьке військо набуло таких масштабів, яких? якою мірою? що ніякі погрози і заклики ворогів їм не страшні* (В. Малик).

Синтез названих семантико-синтаксичних відношень спричинений різними комбінаціями граматичних і лексико-граматичних засобів зв'язку головної та підрядної частин: поліфункційністю сполучника *що*, лексичним наповненням предикативних одиниць, функційним статусом співвідносного вказівного слова та опорного компонента в головній частині (пор.: речення зі сполучним словом *який* мають атрибутивне значення, напр.: *Але пов'язані з ним тасмні пристрасті сягали такої сили, якої? якої, либонь, не знало жодне з реальних кохань Лариси Лавриненко* (С. Кононенко).

Вказівний займенник *такий* перебуває в присубстантивній позиції, часто разом з іменником виконує синтаксичну функцію обставини або означення. Речення, де займенник *такий* стосується прикметника в ролі присудка, кваліфікуємо як синкретичні займенниково-співвідносні з кількісно-наслідковим значенням, напр.: *...а погляд його темних очей був такий якою мірою? гострий, що пронизував до найпотамніших куточків серця й примушував його тривожно битися...* (М. Старицький).

Засобом зв'язку предикативних частин в атрибутивно-кількісно-наслідкових реченнях може бути сполучний засіб *що аж*, який посилює відтінок міри і ступеня, напр.: *Відчула такий гострий біль у серці, який? якою мірою? що аж застогнала* (Л. Романчук).

Атрибутивно-наслідкове значення мають складнопідрядні речення зі сполучником *що*, коли в головній частині відсутні лексичні компоненти, які прогнозують кількісне

значення підрядної, напр.: *Зараз час такий який? настав, що можна заробити копійку* (Л. Романчук), пор. **Т.:** *Зараз час такий який? настав, так що можна заробити копійку.*

Специфічною рисою **атрибутивно-порівняльних** складнопідрядних речень є те, що в них поєднано атрибутивне значення з порівняльним, напр.: *Я тупіт який? подібно до чого? чув, мов мчалися дикі коні...* (Р. Чілачава). Іноді це синкретичне відношення поєднується зі значенням міри і ступеня, унаслідок чого формуються **атрибутивно-порівняльно-кількісні** складнопідрядні речення, напр.: *Опівночі мене покликав як? якою мірою? голос, який? неначе небо навтіл розколось* (Р. Чілачава); *У його приглушеному голосі прозвучала така туга, яка? подібно до чого? якою мірою? ніби на землі не залишилося рідної йому людини* (В. Малик); *Між людиною освіченою та неосвіченою така сама різниця, яка? подібно до чого? наскільки? як між живою і мертвою* (Аристотель, упорядник Б. Щавурський).

Атрибутивно-часове значення складнопідрядних речень спричинене синкретичним категорійним значенням опорного слова в головній частині – віддієслівного іменника, що виражає граматичну предметність (опредмечену дію), напр.: *Згадалася передвечірня розмова яка? коли? з Лодиженком, коли вони після цілоденного перебування в парку на острівку зайшли до Саїда в кімнату* (Іван Ле) – пор. **Т.:** *Згадалася передвечірня розмова з Лодиженком + розмова відбулася тоді + коли вони після цілоденного перебування в парку на острівку зайшли до Саїда в кімнату.*

У реченні *А вечорами, коли тихо, виходять посидіти на своїй історичній лавці Іван та Вірунька* (О. Гончар) Р. О. Христіанінова вбачає означально-темпорально-умовні відношення як репрезентанти синхронної перехідності між прислівними валентно не зумовленими, опосередкованими та приреченнєвими підрядними частинами [10, с. 298]. **Атрибутивно-часово-умовне** значення зумовлене лексичним наповненням предикативних частин та поліфункційністю сполучного засобу, напр.: *...адже це справжній жсах, який? коли? за якої умови? коли здійсниться те, що пророкує їй дядько Кипріян* (В. Шевчук) – пор. **Т.:** *...адже це справжній жсах, якщо здійсниться те, що пророкує їй дядько Кипріян.*

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, синкретичні складнопідрядні речення з атрибутивно-обставинним значенням демонструють синкретизм форми і змісту, тобто формально-значеннєвий синкретизм. У них синтезовано семантико-синтаксичні відношення складних речень різних структурних типів, а також їхні формальні особливості (підрядна частина пояснює слово в головній частині – іменник – і водночас головну частину загалом, а тому співвіднесеність предикативних частин є повною або неповною залежно від виражених семантико-синтаксичних відношень). Специфічною рисою цих синкретичних утворень є те, що в одному реченні поєднано обставинне значення мети, причини, наслідку, міри і ступеня, порівняння, часу, умови (одне або кілька) з атрибутивним. Перспективу подальших наукових пошуків убачаємо в дослідженні інших комбінацій диференційних ознак у межах складнопідрядних речень.

Список використаної літератури

1. Бабайцева В. В. Русский язык. Синтаксис и пунктуация / В. В. Бабайцева. – М. : Просвещение, 1979. – 269 с.
2. Бабайцева В. В. Явление переходности в грамматике русского языка / В. В. Бабайцева. – М. : Издательский дом «Дроффа», 2000. – 638 с.
3. Зарицька В. Г. Синкретичні типи підрядності в системі складного речення : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова» / Зарицька Вікторія Григорівна ; Донецький національний ун-т. – Донецьк, 2004. – 224 с.
4. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : [підручник] / І. Р. Вихованець. – К. : Либідь, 1993. – 368 с.
5. Загнітко А. П. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис простого ускладненого і складного речення / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонДУ, 1994. – 204 с.
6. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис / Б. М. Кулик. – К. : Рад. школа, 1961. – Ч. II. – 287 с.
7. Слинько І. І. Синтаксис сучасної української мови. Проблемні питання / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, А. А. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 670 с.

8. Сучасна українська літературна мова. Синтаксис / [за заг. ред. І. К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1972. – 516 с.
9. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови : [підручник] / К. Ф. Шульжук. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с.
10. Христіанінова Р. О. Складнопідрядні речення в сучасній українській літературній мові : [монографія] / Р. О. Христіанінова. – К. : Інститут української мови ; Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – 368 с.

References

1. Babaytseva, V. V (1979). *Russian language. The syntax and punctuation*. Moscow : Education (in Russ.)
2. Babaytseva, V. V. (2000). *Transitional phenomenon in the Russian grammar*. Moscow : Publishing House «Droffa» (in Russ.)
3. Zarytska, V. G. (2004). *Syncretic types of subordinate system complex sentence* : Theses of Candidate of Philology 10.02.01 «Ukrainian Language». Donetsk (in Ukr.)
4. Vyhovahets, I. R. (1993). *Ukrainian grammar. Syntax*. Kyiv : Lybid (in Ukr.)
5. Zahnitko, A. P. (1994). *Modern Ukrainian literary language. Syntax complicated simple and complex sentences*. Donetsk : DonNU (in Ukr.)
6. Kulyk, B. M. (1961). *Course of modern Ukrainian language*. Kyiv : Soviet School (in Ukr.)
7. Slynko, I. I., Huyvanyuk, N. V., Kobylyanska, M. F. (1994). *The syntax of modern Ukrainian language*. Issues. Kyiv : High School (in Ukr.)
8. *The modern Ukrainian literary language. Syntax* (1972) / [edited by I. K. Bilodid]. Kyiv : Scientific Thought (in Ukr.)
9. Shulzhuk, K. F. (2004). *Ukrainian language syntax*. Kyiv : Publishing center «Academy» (in Ukr.)
10. Hrystianinova, R. O. (2012). *Complex sentences in modern Ukrainian literary language*. Kyiv : Institute of Ukrainian language; Dmitry Burago Publishing House (in Ukr.)

SHYTYK Liudmyla Volodymyrivna,

Doctor Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Ukrainian linguistics and applied linguistics Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University

e-mail: l_shytyk@ukr.net

SYNCRETIC ATTRIBUTIVE AND ADVERBIAL COMPLEX SENTENCES

Abstract. Introduction. *Complex sentences are characterized by syncretism of form, content and syncretism of both form and content. On this basis, it is the logical thing to differentiate formal and syntactic, semantic and syntactic as well as formal and semantic types of syncretic complex sentences. Syncretic constructions marked by the formal and semantic syncretism need further investigation.*

Purpose. *The purpose of the article is a comprehensive analysis of syncretic attributive and adverbial complex sentences that represent the formal and semantic syncretism.*

Methods. *To achieve this goal the following methods of investigation are involved: linguistic description of linguistic facts; structural method provided by methods of structural and semantic analysis and transformation analysis, method of modeling and component analysis.*

Results. *The structural and semantic features of syncretic attributive and adverbial complex sentences are described, their variations are analyzed, the factors that contribute to syncretism are found, logic of their qualification as syncretic entities are reasoned. The author grounded formal and semantic syncretism of attributive and adverbial complex sentences that synthesizes semantic and syntactic relations of complex sentences of different structural types and their formal features: the subordinate part explains the word in the main part – the noun - and at the same time the main part as a whole, and therefore the correlation of predicative parts can be complete or incomplete depending on the expressed semantic and syntactic relations.*

The factors that make syncretism of attributive and adverbial complex sentences possible are defined. They are: the specific features of connecting means, lexical filling of predicative units, double syntactic relationships, syncretic categorical meaning of the basic word in the main part.

The following types of syncretic complex sentences are determined and analyzed: attributive of purpose, attributive of purpose and quantity, attributive of purpose and cause, attributive of quantity and consequence, attributive of consequence, attributive of comparison, attributive of comparison and quantity, attributive of time, attributive of time and condition.

Originality. *Original scientific research lies in differentiation of formal and syntactic, semantic and syntactic, formal and semantic types of syncretic complex sentences with reference to syncretism of form, content and syncretism of both form and content; specification of varieties of*

syncretic attributive and adverbial complex constructions; substantiation of factors that produce syncretism of syntactic structures.

Conclusion. *It is concluded that the syncretic complex sentences with attributive and adverbial value show syncretism of form and content, that is, the formal and semantic syncretism. They synthesize semantic and syntactic relations of the complex sentences of different structural types and their formal features that define the correlation of predicative parts. A specific feature of these syncretic formations is that in one sentence attribute value is combined with value of purpose, cause, consequence, measure and degree, comparison, time, condition (single or multiple). The prospects for further scientific research are seen in the study of other combinations of differential features within complex sentences.*

Key words: *syncretism; formal and syntactic type; formal and semantic type; semantic and syntactic type of syncretic complex sentences; formal and semantic syncretism; syncretic attributive and adverbial complex sentences.*

Надійшла до редакції 19.11.2015

Прийнято до друку 14.12.2015

УДК 81'367.622:659.1

БУГАЙОВА Оксана Іванівна,

заступник начальника навчально-методичного
відділу Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв
e-mail: kbugajova777@gmail.com

РОЛЬ ІМЕННИКА У СТРУКТУРУВАННІ ТЕКСТІВ СОЦІАЛЬНОЇ РЕКЛАМИ

Іменник посідає центральне місце серед частин мови як єдиний клас слів на позначення предметів. У тексті соціальної реклами іменники виконують як функцію номінації, так і апелюють до почуттів та емоцій, зумовлюючи появу асоціацій, які прискорюють сприйняття інформації. Іменники, застосовані в текстах соціальної реклами, було диференційовано за такими тематичними групами: 1) назви осіб, 2) назви тварин і рослин, 3) назви відчуттів, психічних процесів, 4) назви спільнот, 5) назви будівель/закладів, 6) духовні цінності, 7) іменники, утворені шляхом субстантивзації, 8) віддієслівні іменники; а також досліджено лексико-семантичні пріоритети у виборі іменників у межах рекламних текстів певного тематичного спрямування, тобто соціальної реклами, що гармонізує: 1) міжособистісні стосунки, 2) ставлення людини до довкілля, 3) саму людину як фізичну та духовну цінність і 4) людину як члена суспільства. Було з'ясовано, що в текстах соціальної реклами іменники допомагають здійснювати прогнозований вплив на реципієнта через «словесну ілюстрацію» описаної ситуації відповідно до завдань кожного типу соціальної реклами: вони є тематично маркованими та максимально конденсують перлокутивну мету рекламного посилу. Знання закономірностей використання іменників у текстах соціальної реклами важливе для такого їх структурування, щоб рекламна комунікація соціального спрямування досягала поставленої мети.

Ключові слова: *текст соціальної реклами, іменник як єдиний клас слів на позначення предметів, тематичні групи іменників у соціальній рекламі, лексико-семантичні пріоритети у виборі іменників.*

Постановка проблеми. Соціальна реклама як вид комунікації стала невід'ємною частиною нашого життя. Вона не має на меті економічного зиску та покликана гармонізувати поведінку людини як об'єкта, який зазнає впливу зовнішніх факторів, і суб'єкта, який сам здатен впливати на навколишній світ. Вербальне наповнення соціального посилу має бути таким, щоб мінімальною кількістю лексем досягти прогнозованого психолінгвістичного впливу на реципієнта, що зумовлює необхідність з'ясувати закономірності використання вербальних засобів у структуруванні тексту соціальної реклами.